

СИНИША ДИЛПАРИЋ

ПОЛИТИЧКЕ ПОУКЕ СРЕТЕНА ВУКОСАВЉЕВИЋА

СИНИША ДИЛПАРИЋ
УУ 32000 Чачак
Беолинска 6

UDK 292 : 316

Скоро да нема јавног радника чија се реч, изговорена или написана, чула у толико држава — Османској царевини, Кнежевини Србији, Краљевини Србији, Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, Краљевини Југославији, окупираној Краљевини Југославији, Федеративној Народној Републици Југославији и Народној Републици Србији — као што је била бритка реч Сретена Вукосављевића, рођеног Пријепољца.

Од 1901. до 1960. године чује се, чита, тумачи и анализира реч учитеља, државног функционера, политичког предводника, публицисте, професора Универзитета у Београду и академика у Загребу, министра и научника. И после смрти, 1965, не престаје интересовање за дело необичног човека, па се већ 16 година у Пријепољу одржавају „Дани Сретена Вукосављевића“ и сваке објављује зборник изтакнутих познаваоца социологије села, политичара и истраживача завичаја.

Далеке 1909. године, у Скопљу, другог фебруара, на скупштини „Српске народне организације“ говори млади учитељ и своје сабеседнике саветује, а свим другим поручује „да се ману илузија и снови“. Каже: „Ми смо своју националну дужност извршили ако остано живи, сачувамо крст од три прста и ако очувамо српство у свом завичају“.¹

Не позива тада Вукосављевић поробљене Србе да се ману напора и борби за ослобођење и стварање своје државе, већ да одаберу пут који је могућ, а тиме и перспективан. Позива у практичне акције у остварењу народне мудрости „Иди мудро — не погини лудо!“

Избору за члана „Скупштине Срба—Османлија“ Сретена Вукосављевића предходио је кратак, али видно запажен рад у јавности. Родо из Пријепоља, ученик пљеваљске гимназије и Учитељске школе у Алексинцу, питомац српске краљевске владе, учитељ и надзорник основних школа, обавештајац Србије и руског конзула у Косовској Митровици, повереник Србије за пријеполски крај, млад човек коме се верује — могао је, а смео, да говори и оно што много старији нису одобравали.

Желео је и више и боље, али се задржавао на реалном и могућем. Није се бојао да га оптуже за турскофилску оријентацију, или за опортунизам. Људи су то осећали и прихватили. У ситуацији нерешеног националног и аграрног питања, без озбиљних изгледа да се револуционарним методама она реше, Вукосављевићева излагања су се сводила на савет и поуку — да се скромно, практично и легално истичу један по један проблем и тако поступно решавају, а снаге чувају, јачају и организују за веће подухвате.

Национални интереси тога времена захтевали су и Сретен Вукосављевић им се одазвао — напушта легални посао просветног радника, па се одаје четовању и учешћу у окршајима са снагама терора на великој територији Санцака, од Јавора до Дрине. Дужности и обавезе зову.

„Шеф српске револуционарне организације на Јавору 1911—1912. год., односно старешина санџачких добровољаца, учесник у Балканском и Првом светском рату, срески начелник у Кавадару 1913—1914 г. главни повереник аграрне реформе у Скопљу 1919—1920. год., народни посланик 1920—1924. год., два пута државни потсекретар“.²

Обавештења, упутства, налази и наређења, предлози и критике из тих година до данас нису познате јавности, а било би заним-

љиво и корисно чврсту реч борбеног учесника страначких сукоба прочитати и мисао извагати. Већ само пензионисање, 1925, школованог, искусног и здравог прегаоца у четрдесетчетвртој години живота, довољно илуструју односе тадашњих власти према њему и његов однос према политици.

Четири уџбеника, штампана у Краљевини Црној Гори 1914, и преко 300 јавних иступања бејашу резултат истраживања, коментарисања и приказивања откривеног од 1909. до 1944. године. Живот у Пријепољу није спречавао неуморног радника да путује, проучава и људима казује истине до којих долази.

„Цариградски Гласник“, „Вардар“, „Цетињски Вјесник“, „Демократија“, „Привредни Гласник“, „Цемајет“, „Ријеч“, „Будућност“, „Политика“, „Правда“, „Рашка“, „Сельачко Коло“, „Нова Ријеч“, „Шабачки Гласник“, „Правна Мисао“, Архив за правне и друштвене науке, „Санџак“, и „Глас Санџака“ повремено испуњавају чланци са потписом Сретена Вукосављевића. Избор за хонорарног предавача на Правном факултету у Београду 1938. године крунише тај напор стручно-научним методама проучавања нашег друштва, посебно села.³

Библиографија радова Сретена Вукосављевића од 1940. до 1944. године ћути. За неуморног говорника нема места са кога би се могао обратити читаоцима и ученицима. Само можемо слутити да и, у тим злим временима, он није могао не поверити хартији своје мисли и наде. Како и коме да се јави човек три пута осуђиван на смрт од својих саграђана залуталих на пут без повратка.⁴

У својој шездесетој години, принуђен злом које се ширило целом земљом, одлучује се на корак крајњег ризика и безмерне наде. Приступио је Народноослободилачкој војсци, заједно са сином Душаном, напушта родно место и убрзо сазнаје да му је син погинуо. Но, издржали су његово здраво срце и његов чврст карактер.

После три године сурових међусобних обрачуна, поново се појавило познато име испред 58 виђених и познатих људи Санџака, свих из среза милешевског. Десетог октобра 1943. године, на конференцији у Пријепољу, усвојена је резолуција са осам поглавља упућена народу среза милешевског.⁵ Брзо се сазнало да је Сретен Вукосављевић на челу Народноослободилачког одбора и да су у потпису, поред Срба, и седамнаест Муслимана. Основна порука и поука Резолуције „да се учини крај братоубилачком клању“, била је у срцима и мислима свег поштеног дела народа целог Санџака. „То

је данас излаз из несреће у коју смо уваљени“, шапутало се и у најзабаченијим селима.

У најудаљенијем селу од Пријепоља Буковику, на падинама Јавора, и Лепојевићима, изнад Калипоља, у општини где је Сретен Вукосављевић на изборима за Уставотворну скупштину 28. новембра 1920. године од 103 гласача добио 99 гласова⁶, јавио се глас наде крајем 1943. Шапутали су стари, размишљали су мобилисани, дрхтали су заведени. У свима мисао: „Ако је учитељ Срета са партизанима, онда се крај рата зна, само да останемо живи“.

Велика је поука то била.

Ни у штитковачкој општини не мисле друкчије. Оне 1920. године Вукосављевић је од 153 гласалих добио 116 гласова⁷. Сећају се тога људи, зна то и главни противник Вукосављевићев из ратних дана од 1941. године; да ли се плаши или нада да кама може све решити, не зна се, али се зна да јавно не помиње ни име ни дело Сретена Вукосављевића.

Још један докуменат из ратног времена, изузетне тежине и значаја, носи име Сретена Вукосављевића. Он, први и једини председник Извршног одбора Антифашистичког вијећа народног ослобођења Санцака и члан управног отсека адвокат Јакша Богдановић пише 1. јуна 1944. штабовима III, V, XVII и XXXVII дивизије НОВЈ писмо у коме указују и критикују грешке према грађанима, чињене од појединаца или група недисциплинованих војника. Три стране густо куцаног текста садрже конкретну, пријатељску и јасну критику слабости на које су се грађани притуживали органима власти. И те тешке ратне године као да се понавља проблем односа војника и цивила, мада истих опредељења. Редак је то био пример искрености и храбрости двојице највиђенијих људи Санцака. Било је то време у коме су sazревали стихови „Тридес’ седма дивизија Санцаку је најмилија“, па је критика утолико била потребнија.⁸

Два пута се Сретен Вукосављевић нашао на страни победника. После ратова од 1912 до 1918. он је угледан државни функционер и народни посланик. Имао је тада 37 година. Али, седам година касније, у напону умне и физичке снаге, одлази у пензију. У својим старачким данима, после дугог и тешког Другог светског рата он је у врху државне хијерархије.

Целином свог живота оставио је Сретен Вукосављевић поуке и са највишег места новостворене државе Југославије и Републике Србије.

На Петој седници Председништва АВНОЈ-а, 24. фебруара 1945. године, у расправи око укидања АВНОЈ-а, председник прве аутономне јединице у ФНРЈ подржава предлога за укидање, али, ипак, поучава: „Не видим због чега се треба тако журити“. Указује највишим функционерима државе да журба не доноси увек добро; треба „консултовати људе, припитати народ, придобити га за оно решење које мислимо да најбоље одговара народним интересима“.⁹

Само месец дана касније, на Осмој седници Президијума, 31. марта 1945. године, нова поука највишем органу државе, јасна и јавна изречена је при разматрању Пројекта закона о поступању са имовином коју су сопственици морали у току окупације напустити и имовином која им је одузета од окупатора и њихових помагача, Рекао је: „То стање треба расправити правично, правилно и потпуно. . . пошто се проуче све примедбе и предлози који су овде пали и који ће још пасти“.¹⁰

Настављају се поуке нашег санџачког мудрог политичара и на Дванестој седници Председништва АВНОЈ-а, 2. маја 1945, поводом Предлога закона о разрезу и наплати пореза. Тада, као министар за колонизацију, подржава предлоге министра за индустрију Андрију Хебранга, па, поред осталог, каже: „у нашем народу је веома развијен осећај правичности. Массе најнепосредније осећају државу преко оних егзекутивних органа с којима су у непосредном контакту, нарочито кад су у питању порези“.¹¹

Слушају Сретена Вукосављевића тада политички најјутицајнији и најмоћнији људи Југославије и Србије. Приговора није било. Објављују српска, југословенска и светска штампа иступања знаменитог пријеполског учитеља. Тешко да су и Србија и Југославија тих поратних година имале мудријег човека.

Није нимало случајно да је Сретен Вукосављевић први говорник на Првој седници Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије 7. и 9. септембра 1945. Тада народни посланик округа новопазарског говори младалачки полетно и салом се узастопно проламају „одобравање, бурни и бучно дуги аплаузи“,¹² то преставници свих народа Србије поздрављају, не само говорника већ и наш мали крај, познат и признат у целом свету.

Изговорио је тада Сретен Вукосављевић реченицу која се чује и на косидби, и на копању, и на жетви, и на почетку ударања темеља за нову кућу: „Нека нам је срећан рад, браћо“! Та завршна реченица је велика поука и велика порука мудраца одраслог поред

Милешева, већ старог човека, научника, ратника, публицисте и политичара. Саслуша то скупштина, чу то цео свет, запамтише многи, али у пракси оствариваше само неки.¹³

Годину дана касније (10. децембра 1946), на трећој седници Уставотворне скупштине НР Србије, одржао је један од најдужих говора. Цело излагање је прожето појавама и проблемима везаним за „уређење односа међу вернима, као и између вере и државе“.¹⁴

Мора се „приступити раздвајању вере од државе, не само пркве од државе него и вере од државе“,¹⁵ рекао је.

Само дан касније било је нужно да у одбрани својих ставова поново употреби реч „мора“. Одговарајући на критике, које су на истој седници изговорене са благим прекором, каже: „Морамо добро да пазимо шта говоримо“.¹⁶ Та поука није била ни нова, ни непозната, сви су је знали од Ђачких клупа, али значајна је по томе што је јавно изречена у скупштини и у почетним полемикама о најважнијим државним у друштвеним питањима.

Национално питање у Југославији и Србији, посебно на територији Санџака, било је у центру пажње Сретена Вукосављевића од ране младости до краја живота. Не може се озбиљно разматрати тај проблем у Санџаку, па ни у Србији као целини, а да се не узимају у обзир упутства и савети које је он оставио, изречени или записани. Говорећи на Петој седници Уставотворног одбора Уставотворне скупштине Србије 24. децембра 1946. године, подржао је члан 2 Нацрта устава Народне Републике Србије, уз резерву о којој није сувишно ни данас размишљати. Резерве је изнео јавно, јасно и на надлежном месту, на тај начин дао нам је још једну поуку¹⁷.

Скоро да нема савременог проблема о коме је ваљало размишљати онако како је то Сретен Вукосављевић чинио. То што изложени ставови нису тада били прихватљиви, није разлог да се занемаре или забораве.

Избор Сретена Вукосављевића за министра колонизације ФНРЈ био је огроман изазов — да покаже своје познавање аграрних односа, своју правичност у одлучивањима и своја начелна опредељења у примени националне политике у пракси. Примена Закона о аграрној реформи и колонијализацији од 23. августа 1945. и Закона о ревизији додељивања земље колонистима и аграрним интересентима у Народној Републици Македонији и аутономној Косовско-метохијској области од 3. августа 1945. бежаху велики посао непроцењивог политичког значаја. Све републике су биле заинтересоване, масе беземљаша и сиромашних сељака у аграрној реформи су виделе

једину шансу за бољи живот и себе и својих потомака. Огромно богатство, посебно напуштених домаћинстава припадника немачке националности, морало се делити тако да сви основани захтеви буду задовољени. Цела земља је гледала како ће тај осетљиви посао бити завршен. Преко 1.500.000 хектара најбоље земље у Југославији требало је да добије своје власнике, преко 700.000 индивидуалних сељачких поседа требало је оформити, огроман број људи, жена и деце сместити, снабдети за почетак основним животним потребама, пренести у ново место становања, заштитити од зиме и мразева. Са свих страна чули су се вапаји за помоћ. Републички органи траже упутства, време захтева највећу хитност у практичном реализовању тих упутстава, а организација тек почиње да се ствара и делује.¹⁸

И у тако сложеним условима ваљало је наћи праву меру и не повредити било коју националност. Не губи Сретен Вукосављевић из вида могућу опасност конфронтација. Сажети став се мора у целини изнети да би све било јасно. У записник је тај став унет овако:

„Већина федералних јединица је осетљива на једну ствар и то с правом и разлогом. Желели би да кроз ову просвету која ће бити општа, заштите своје националне или верске особености. То је чињеница. С тим се мора рачунати. То ће тражити и Македонци и Словенци. Треба им дати неку могућност, да се те федералне јединице обезбеде да ће њихове посебности бити заштићене. Федералне јединице када се већ интересују за ово требају дати саме иницијативу како то треба извести. Оне саме треба да се интересују. Ми ћемо радити на општим принципима, али федералне јединице могу дати иницијативу, ако се интересују“. И даље: „Појављује се и питање муслимана. Нека федералне јединице предложе форму како то треба извести. Македонце ће то сигурно интересовати“.¹⁹ Без имало колебања Сретен Вукосављевић, министар, предлаже да се муслиманима омогући настањивање тако да им се обезбеди исто окружење. Уважава проблеме религиозне садржине и каже: „Свеједно је из којег је краја муслиман. Вера је претежна, она је толико јака. Она претеже преко нације и језика. Они се могу груписати ако нема једно село пуно самих муслимана из Санцака или Македоније“.

У овом тексту изложен је само мали део поука политичке природе, изречене у јавним наступима, великог ако не и највећег ума у Санцаку XX века. Још увек нису доступни сви текстови иступања

Сретена Вукосављевића после Другог светског рата, а скоро су недоступни чланци и студије из међуратног периода, нарочито из времена стварања и првих година државе Срба, Хрвата и Словенаца, па Краљевине Југославије. Добро би било да омогућимо да нам се на радним столовима нађу поруке и поуке из свих животних доба тог надасве великог ствараоца. Пожелимо унапред срећан рад на том подухвату.

НАПОМЕНЕ

1. Вукоман Шалипуровић, „Културно-просветне и политичке организације у полимљу и Рашкој 1903—1912“, Нова Варош, 1972, страна 267.
2. Енциклопедија Југославије, књига 8, Загреб, 1971, стр. 554.
3. Као под 2.
4. Влајко Потежица, „Сретен Вукосављевић, борац за боље и напредније друштво“, Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића, Х. Пријепоље, 1982, стр. 38.
5. Вуле Брашанац, као под 4, стр. 96.
6. „Ужички зборник“, 9, 1980, стр. 253.
7. Као под 6.
8. Као под 5, стр. 100, и фотокопија писма код аутора овог рада.
9. „Законодавни рад Претседништва антифашистичког већа народног ослобођења Југославије“, Београд, 1951, стр. 55.
10. Као под 9, стр. 78.
11. Као под 9, стр. 197.
12. Заседање Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије, Београд, стр. 9.
13. Као под 12.
14. „Заседање Уставотворне скупштине и Уставотворног одбора“, Београд, стр. 301.
15. Као под 14.
16. Као под 14, стр. 312.
17. Као под 14, стр. 336.
18. Записник са састанка делегата-руководиоца колонизације федералних јединица од 12. децембра 1945, „Зборник за историју Матице Српске“, 28, Нови Сад, 1983, стр. 160 — 200.
19. Исто, стр. 193.
20. Као под 19.